

ТМ	Г. XXXVI	Бр. 2	Стр. 597-613	Ниш	април - јун	2012.
----	----------	-------	--------------	-----	-------------	-------

UDK 502.131/.131.1

Прегледни рад

Примљено: 11. 09. 2009.

Ревидирана верзија: 28. 10. 2010.

Слободан Милутиновић

Универзитет у Нишу

Факултет заштите на раду

Ниш

ОДНОС ОДРЖИВОСТИ И ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Апстракт

Критике самог концепта одрживог развоја често су резултат неразумевања односа између одрживости и одрживог развоја. "Одрживост да - одрживи развој не" - тако гласи критика упућена сталној комбинацији два концепта – одрживости и развоја. Често се може прочитати да жеља да се развој комбинује са одрживошћу представља парадокс. Овај рад представља покушај да се на теоретском нивоу допринесе откалањању ових и сличних недоумица. Кроз дефинисање одрживости као карактеристике процеса или стања и одрживог развоја као процеса којим се долази до коначног (нормативно одређеног) циља одрживости, указује се на неопходност дефинисања критеријума, како одрживости као стања, тако и одрживог развоја као процеса. Ово је предуслов за стварање мерљивих индикатора на основу којих је могуће проценити да ли је процес развоја одржив, односно да ли је одређено стање до кога је довео тај развој одрживо.

Кључне речи: одрживост, одрживи развој, концепт одрживости, етички концепт

УВОД

Још од објављивања извештаја Светске комисије за развој и заштиту животне средине 1987. године (WCED, 1987), познатијег као „Брунтланд извештај“, појам *одрживог развоја* постајао је саставни део вокабулара у пракси развојног планирања и политичког одлучивања. Брунтланд извештај одрживи развој дефинише као „развој којим се иде у сусрет потребама садашњости тако да се не

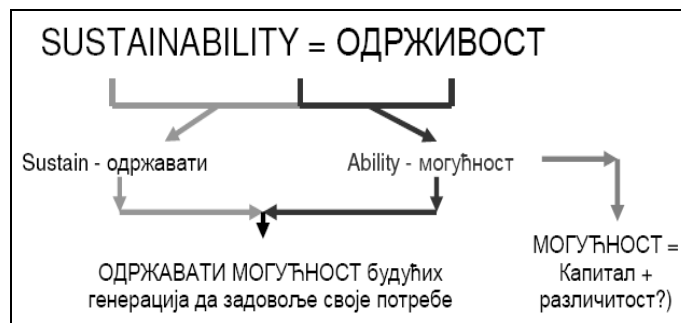
угрожава могућност будућих генерација да задовоље своје сопствене потребе“. Од средине деведесетих година прошлог века контекст одрживог развоја почиње да укључује, са једне стране јасно разграничење економске, друштвене и компоненте заштите животне средине, а са друге стране њихово симултано дејство и синергетски ефекат. Међутим, овај искорак често није био праћен критеријумима и препорукама како сагледавати сваку од наведене три компоненте. Најчешће се радило о покушају да се достигне приступ по коме све три димензије морају бити подједнако интегрисане у идеални модел и по коме се избегавају усаглашавања и могуће „трговине“ између међусобно супростављених циљева (Милутиновић, 2007).

ИДЕЈА ОДРЖИВОСТИ

Енглеска реч *sustainable*, односно „одржив“ изведена је из латинског *sus tenere*, што значи „држати усправно“¹. У енглеском језику ова реч се користи од 1290. године (Redclift, 1993), али етимолошко значење саме речи повезано је са колико интересантним, толико и значајним импликацијама везаним за њену употребу. Према Де Врису, „одржавати“ може значити „подржавати жељено стање нечега“, али и „поднети нежељено стање“ (De Vries, 1989)². Глагол „одржавати“ носи са собом конотацију пасива, за разлику од придева „одржив“, који имплицира активну конотацију. „Одрживост“ је као термин и настала унутар екологије, означавајући могућности екосистема да временом одрже одређену популацију, да би тек касније додавањем контекста „развоја“ и формирањем синтагме „одрживи развој“ фокус анализе са животне средине прешао на друштво. Данас се може рећи да основни фокус одрживог развоја представља друштво и његова потреба да укључи бригу о животној средини у сагледавање друштвених промена, пре свега кроз промене везане за економске функције (Baker, 2006).

¹ Интересантно је да латинска реч са истим кореном „*sustentatio*“ значи стрпљење!

² У економији животне средине појам одрживости почиње да се јавља и добија на значају онда када се у шумарству, рибарству и подземним водама почиње говорити о количинама „максималне одрживе сече“, „максималних одрживих приноса“ и „максималне одрживе количине испумпане воде“. Колико дрвне масе можемо посећи, а да и даље имамо шуму која расте? Колико рибе можемо изловити, а да рибарство и даље несметано функционише као привредна грана? Коју количину подземне воде можемо испумпати, а да на крају периода експлоатације имамо довољне залихе подземних вода? Чак и онда када су количине испод предвиђених максималних, то још увек није гаранција да екосистем функционише одрживо – достизање одрживог стања компоненти не гарантује одрживо стање система у целини, већ је потребно сагледати и међусобне везе и утицаје које поједине компоненте у систему имају на функционисање целине.

Слика 1. Од лексичког ка субстанцијалном одређењу одрживости

Ово не мора да буде само лингвистичка игра, ако се имају у виду контрверзе око сазнајног аспекта концепта одрживог развоја. Наиме, одређени научни кругови сматрају да је одрживи развој једино корисно посматрати као *концепт*, због тога што он у себи комбинује идеју прескриптивне акције са научним сазнањима која се заснивају на научним принципима које треба бранити. Позивање на научне принципе је основа за рационалне људске активности, што је у основи поруке заштите животне средине. Са друге стране, такозвано „зелено схватање“ је у основи много више редукционистичко и тешије се везује за конкретне проблеме (Милутиновић, 2006а).

Истовремено, има много доказа да је сама идеја одрживог развоја рођена као резултат интелектуалне неопходности, али и *политичке неопходности* и да је израстала на неопходности решавања проблема које је *модерно друштво* сâмо стварало, укључујући у одређеној мери и страх од науке. Овакав пледоаје наслања се на претпоставку да је идеја одрживог развоја, пре свега, идеја која у основи има побољшање квалитета живота људи и да се природа и животна средина у овом случају користе као огледало свих негативних појава које се у овом тренутку догађају у друштву³. Стога се слободно мо-

³ Редклиф наглашава: „Иако се у одбрани идеје одрживости све више позивамо на друге културе и друге епохе, она би требало да буде јасно дефинисана као производ специфичног скупа догађаја, почев од идеје прогреса и свега оног што се повезује са просветитељством Западне Европе. Наша жеља да одрживост објаснимо позивајући се на друштва у којима овај концепт није присутан превазиђена је и историјски и интелектуално. Као што се може показати, она носи са собом озбиљне импликације по 'глобалне' стратегије развоја, које осигуравају наставак економске хегемоније индустријализованих држава Севера. 'Глобализација' проблема заштите животне средине и решења која се предлажу данас одражавају континуитет историје колонијалног и постколонијалног мишљења, повезаног са идејом 'развоја', која постоји на равни Северу. Историје 'раз-

же рећи да је модел одрживог развоја изазов за конвенционалне облике развоја, који развој виде превасходно као модернизацију на глобалном нивоу у складу са западним схватањима (квалитета живота, технолошког развоја, па и етике потрошачког друштва). Теорија модернизације заснива се на тврдњи да што је друштво више структурно специјализовано и диференцирано, то је оно модерније и прогресивније (Perreg, 1996). Дакле, да би било модернизовано, друштво мора да постане технички софистицираније и урбанизованије и да више користи тржиште за дистрибуцију добара и услуга. Модернизација са собом такође носи и друштвене промене, укључујући развој представничке демократије, мобилности, али и слабљење традиционалних елита, породице и заједнице, јер у њеним коренима лежи индивидуалитет, самодоказивање и развој појединца (Baker, 2006). Не може се побећи од мноштва чињеница да модернизација такође утиче и на трансформацију животне средине, често веома негативно.

Основно значење одрживости је могућност да се нешто продужи више – мање бескрајно у будућности. *Одрживост је, дакле, карактеристика процеса или стање које може бити одржано на одређеном нивоу без ограничења рока.* Постоје бројни докази да човечанство уз доминантни постојећи начин живота, производње и потрошње у последњих неколико деценија полако исцрпљује ову могућност. Начин живота представља комплексни скуп вредности, циљева, институција и активности и подразумева етичку, друштвену, економску и димензију животне средине. Иако се може стећи утисак да данашња брига везана за неодрживост у садашњости углавном обухвата комплекс проблема везаних за заштиту животне средине (климатске промене, исцрпљивање природних ресурса, загађења и слично), јасно је да је начин живота у садашњости неодржив и са етичког, економског и друштвеног аспекта. При томе постоји низ питања на која треба наћи одговоре. На пример, ако се говори о животној средини, питање је у којој мери се може одржати њен допринос достизању људског благостања и економских активности које до њега воде. Ако је реч о друштву, основно питање је да ли су и колико одрживе најважније друштвене институције и да ли постоји задовољавајући ниво друштвене кохезије. Када се говори о економији, питање је у којој мери данашњи ниво економских активности којима се креира људско благостање може бити одржив у будућности. Коначно, поставља се и важно етичко питање, које утиче на све остале димензије одрживости: да ли људи који данас насељавају планету у до-

воја' и 'одрживости' као *комплементарне*, производ су дискурса модернизма“ (Redclift, 1993).

вољној мери увиђају вредности других људи и других форми живота на Земљи, како оних данас, тако и оних које ће бити у будућности?

Да би се пронашли путеви који воде до одрживости и до остваривања политика одрживог развоја, неопходно је познавати многе научне дисциплине – екологију, биологију, геологију, економију, социологију, етику, политичке науке, математику, физику, хемију, статистику и техничке науке. Стога не чуди да ни данас нема универзално прихваћене научне истине о томе шта се заправо мисли када се појмовно одређује одрживи развој. У мноштву различитих дефиниција могу се пронаћи оне које покушавају да обухвате што шири спектар проблема и њихову међусобну зависност, али и оне које се јасно приближавају појединим поменутиим научним дисциплинама. Ако се пође од чињенице да свеобухватна криза, о којој је било говора у претходним поглављима, углавном своје корене има у све бржем исцрпљивању ресурса, одрживи развој се најшире може дефинисати као начин да се постигне *највећа могућа дуготрајна корист по човечанство, узимајући у обзир трошкове које са собом носи деградација животне средине* (Милутиновић, 2006б). При томе се врло често користи синтагма „нето користи“, која означава меру корисности, умањену за трошкове деградације животне средине. Нето корист се, на овај начин, дефинише у најширем могућем смислу, укључујући не само економске показатеље (повећање прихода, смањење незапослености и сиромаштва), већ и здрав(и)је животне услове.

Дакле, одрживи развој по својој суштини не тежи ограничавању раста по сваку цену, већ развоју који би био обазрив, како би се постигли бољи и погоднији услови да нешто буде очувано. Милтојевић (2006, 436) наводи да развој као сложен и вишезначан процес у савременим условима обухвата бројне појаве друштвеног живота и измењена је како његова стратегија, тако и његова дефиниција. Очување или конзервација у овом случају посматра се као „алат“ у процесу развоја, који је од велике користи у заштити интереса будућих генерација. Њен циљ није да постоји сама по себи, већ као нешто што се вреднује само ако је у функцији побољшања услова живота постојећих и будућих генерација. Достизање овако комплексног захтева могуће је једино ако се природни ресурси и услуге које пружа здрава животна средина *адекватно вреднују* и ако имају своју цену, што у данашње време углавном није случај.

КА ДЕФИНИЦИЈИ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Већ је наглашено да се одрживост заснива на вези између економског развоја, квалитета животне средине и друштвене једнакости. У основи поменуте Брунтланд дефиниције одрживог развоја могу се препознати два основна концепта:

- концепт *потреба* који заговара постизање или очување прихватљивог животног стандарда за све и
- концепт *ограничавања* (или *ограничења*) капацитета животне средине, условљеног достигнутим нивоима у технолошком развоју и друштвеној организацији (WCED, 1987).

Концепт *потреба* је основа за *унутаргенерацијску једнакост*, док је концепт *ограничења* основа за *међугенерацијску једнакост*. Принцип унутаргенерацијске једнакости означава да дистрибуција трошкова заштите животне средине и користи од развоја треба да буде расподељена на све нације, друштвене групе и појединце подједнако. Унутаргенерацијска једнакост у глобалној политици присутна је у већој мери од седамдесетих година XX века као дебата Север – Југ, о чему је било речи у претходним поглављима. Принцип међугенерацијске једнакости означава да садашња генерација има обавезе према будућим генерацијама да очува ресурсе и функције животне средине. У даљем тексту ова два принципа ће бити додатно образложена.

Идеја одрживог развоја је производ модернизма и одрживи развој на различите начине одговара на проблеме модернизма. Прво, одрживи развој *уводи концепт потреба у контекст развоја, како би се решили проблеми алокације ресурса у простору и времену* (и на основу тога се у неким елементима приближава марксистичкој филозофији развоја). Бављење потребама илуструје есенцијалистички дискурс који „окружује“ одрживост⁴.

Проблем алокације у времену, између „сада“ и „касније“, између садашњости и будућих генерација, централни је проблем којим се дискурс одрживог развоја бави. Међугенерацијска једнакост, на начин како се употребљава од стране економиста друге половине двадесетог века, позива се на преференције и избор будућих генерација које још увек нису рођене. На тај начин, међугенерацијска једнакост се користи као проширење неокласичне економске теорије (Redclift, 1993). Чињеница да објашњење међугенерацијске једнакости има круцијалну улогу у готово свакој теоријској поставци економије заштите животне средине данас, указује на ограничења која постоје унутар неокласичне парадигме као основе за стварање економске политике. Друштва у прошлости и данас препознају међугенерацијску једнакост на различите начине, што има своје импликације у наукама као што су антропологија и филозофија. Међутим, само је економији остављено да располаже са избором будућих генерација као са параметром који се имплицитно мора уградити у методолошки дискурс, чинећи питања заштите животне средине веома подложним економском третману.

⁴ О односу потреба и одрживости видети више у Милтојевић, 2006

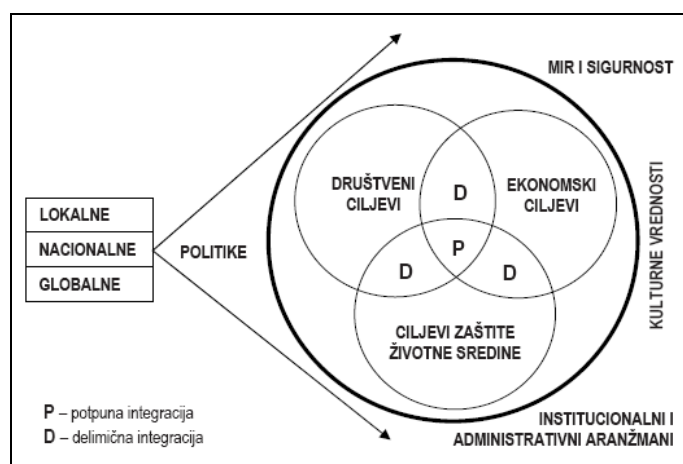
Одрживи развој такође тежи да пружи одговоре на проблеме алокације у простору: алокације ресурса између „овде“ и „негде другде“. То су проблеми *унутаргенерацијске једнакости*, посебно између различитих друштава и између Севера и Југа, којима се често посвећује много мање пажње. Уместо да се дају одговори на ова питања, много се више пажње посвећује будућим трошковима развоја унутар развијених друштава, на тај начин што се у први план поставља задовољење будућих потреба као основни захтев, пре него да се расправља о начину на који се задовољење тих потреба у садашњости врши „на рачун“ и о трошку других.

Значај, чак и прворазредни, интергенерацијске једнакости јасно се може илустровати местом које она има у дефиницији одрживог развоја која је коришћена у Брунтланд извештају – „... развој који узима у обзир потребе садашњости на тај начин да се не угрози могућност будућих генерација да остваре своје сопствене потребе“. Ова дефиниција јасно имплицира да „*потребе*“ *могу бити издвојене из самог процеса развоја, да оне нису део развоја и да им се мора приступити независно* (Redclift, 1993). Међутим, искуства кроз која је човечанство прошло у последњем веку (а делимично пролази и данас) указују да се ствари нису дешавале на овај начин. Део одговора зашто је тако лежи и у различитом дефинисању потреба и њиховом релативизовању. Тако дефинисање потреба зависи од тога ко конструише дефиницију: неокласични економисти дефинишу потребе као преференције, за марксисте потребе су историјски детерминисане, антрополози сматрају да су потребе дефинисане у зависности од друштвене групе којој појединац припада, радикални демократи сматрају да су потребе дискурсивне, а феноменологисти да су оне резултат социјалног конструктивизма. Дуго је у науци била присутна релативистичка позиција када се говорило о потребама – оне су сматране историјски детерминисаним, променљивим у времену и везаним за нашу могућност да их задовољимо. Свако друштво дефинише потребе на свој начин, али и развија комплексне механизме којима дефинише степен испуњености потреба. Са друге стране, све су чешћа становишта која потребе сматрају константом која није подложна дејству времена – дакле потребе су аксиоматски дате и дефинисане. Савремени зелени покрети подржавају ово становиште.

Брунтланд дефиниција одрживог развоја представља нормативни концепт који укључује стандарде понашања које треба испоштовати уколико људска заједница тежи ка задовољењу сопствених потреба преживљавања и благостања. Дефиниција укључује три основне компоненте – *економску, друштвену и компоненту заштите животне средине* – које чине темељ одрживог развоја. Шта је дубље значење сваке од ових компоненти биће детаљније објашњено у наредним поглављима. На овом месту треба подсетити само на осно-

вне одреднице сваке од три поменуте компоненте, онако како их је још 1993. године дефинисао Мохан Мунасинг (Munasinghe), водећи економиста Светске банке:

- **Економска одрживост:** максимизација прихода уз очување или увећавање залиха природног капитала;
- **Друштвена одрживост:** одржање стабилности друштвених и културних система;
- **Одрживост животне средине:** одржање еластичности и уравнотежења биолошких и физичких система.

Слика 2. Систем одрживог развоја (Dallal Clayton and Bass, 1994)

Све три компоненте су међусобно повезане и међузависне и због тога захтевају да све што се предузима на пољу развоја буде у складу са сваком од њих понаособ. Дакле, неопходно је доносити интегралне одлуке којима би се остварио баланс између економских и социјалних потреба људи и регенеративног капацитета животне средине. У суштини одрживи развој је процес промена унутар кога су експлоатација ресурса, усмеравање инвестиција, оријентација технолошког развоја и институционалне промене у хармонији, и омогућавају коришћење садашњих и будућих потенцијала како би се задовољиле људске потребе и аспирације (WCED, 1987).

Према поменутом извештају Брунтланд комисије, концепт одрживог развоја као свој коначни „производ“ има (углавном политичке) одлуке, које се заснивају на политичкој вољи влада као кључних носилаца одлучивања у сфери економије, друштвеног развоја и животне средине. Основни циљ одрживости је да сачува функције и карактеристике комплексних и отворених система у свету на дуге стазе, што се експлицитно може извести из Брунтланд дефиниције

одрживог развоја. Постоји, дакле, снажна (пре свега) политичка сагласност око ове дефиниције, односно сагласност око политичких захтева које пред носиоце одлучивања и јавност ставља овакав концепт.

Са друге стране, има много мање или више утемељених критика концепта одрживог развоја који је промовисала Брунтланд комисија. Утицајни Тим О'Риордан назвао је ову најпознатију и најцитиранију дефиницију одрживог развоја „заводљивим поједностављењем“ (O'Riordan, 1988), које не пружа довољно информација о томе шта одрживи развој у пракси укључује, које врсте обавезивања (и чијег) су неопходни предуслов и колика ће бити цена за све то. Херман Дели (Daly, 1996) наглашава да је „[Брунтланд дефиниција] веома јасно одредила *циљеве* [одрживог развоја], али је сам термин остао доста непрецизно одређен како би се могао искористити као почетна позиција за политички утицај“. Осим тога, Брунтланд дефиниција се може чинити помало контроверзном, у смислу да поједини основни термини и релације нису детаљно анализирани. На пример, термин „потреба“ који у ту сврху није ограничен на универзално применљиву дефиницију основних потреба, већ - што постаје много уочљивије када се уведе у разматрање фраза „потребе и аспирације“ - подразумева различите интерпретације оваквих „потреба“, засноване на културним матрицама и индивидуалним очекивањима. Уз то, проблеми везани за предвиђање будућег развоја (дуготрајни утицај данашњег нивоа загађивања животне средине, будући технолошки развој, потребе будућих генерација) отварају нове контроверзе. Када се говори о конзистентној стратегији одрживог развоја, то подразумева следеће: унапређено задовољавање људских потреба, превасходно код људи који до данас нису били у прилици да задовоље своје основне потребе, на тај начин да се осигура испуњавање потреба будућих генерација у мери у којој се данас могу сагледати те потребе (Hain, 1996).

Има, међутим, мишљења да ова неодређеност у дефинисању може бити и предност, јер, иако говори о стриктно нормативном концепту, дозвољава креативност, имагинацију и иновативни приступ у имплементацији концепта у целини. Сам концепт одрживог развоја фигурира као *оквир* који се може и мора прилагодити конкретним чињеницама и условима под којима ће бити преточен у политичку акцију и имплементиран (Spanenberg, 2000). А његова највећа вредност је у томе што „дозвољава да се постигне висок ниво сагласности који подржава основну идеју да је како морално тако и економски погрешно третирати свет као 'предузеће у ликвидацији'“ (Daly, 2002). Стога, иако дискусија о томе шта то треба да буде „одржано“ спровођењем концепта одрживог развоја није у потпуности безразложна, оно што би требало да заокупља већу пажњу је питање *шта треба да буде урађено да би се до тога дошло*. Услови за достизање одрживог развоја неће бити другачији без обзира која дефи-

ниција буде усвојена и испраћена, уколико се под условима буду подразумевале могућности, способности и погодности, па одрживи развој треба сагледавати као *концепт који дозвољава и омогућава*, пре него као задати начин промена (Pearce, 1998).

Дакле, одрживост би требало да буде стање при коме ће одржање функција природних и друштвено – економских система у свету, као и њихов даљи развој бити гарантовани. Развој ће бити одржив уколико се живот људске популације може одвијати у далекој будућности, омогућавајући даљи развој културе, заснивајући се на принципима унутаргенерацијске и међугенерацијске једнакости, демократије и гарантујући достојанствен живот и одговарајуће учешће у постојећим институцијама (образовању, заштити здравља, информисању, и другим) сваком појединцу. Одржање функција у оваквој дефиницији подразумева да се ефекти људских активности задрже унутар прихватљивих граница, како не би угрозили различитост, комплексност и функционисање система заштите животне средине, који подржавају живот на планети.

ОДРЖИВИ РАЗВОЈ КАО ЕТИЧКИ КОНЦЕПТ

Прошао је цео век од када је велики екофилозоф Алдо Леополд указао на велику неконзистентност у поставкама покрета очувања животне средине: „Они не дефинишу шта је добро, а шта лоше, шта су чије обавезе, не позивају на жртвовање, нити захтевају промену постојеће филозофије или вредности“. Уместо тога, у позадини ових покрета леже интереси (Euston and Gibson, 1995). Слично се може рећи и за данашње расправе о етичким димензијама одрживог развоја. Андевски (2006) даје детаљну елаборацију теоријских промишљања етичког концепта одговорности према будућим генерацијама као основе одрживости, закључујући да осим промене свести појединаца и друштвених група постоји још низ предуслова који треба да буду испуњени уколико се тежи одговорности према будућим генерацијама – пре свега у нивоу друштвене организованости.

Универзални морални принципи подразумевају као једну од основа живот у заједници. Наше појединачне тежње да живимо и стварамо сопствени бољитак морају се уклапати у права других да остварују то исто. Ти други су нам потребни и ми их на одређени начин вреднујемо, било да се ради о живом или неживом свету. Вреднујемо их углавном у светлу нашег сопственог благостања. Међутим, „други“ имају своје сопствене вредности и достојанство, без обзира на то да ли су нама лично важни, или не. Дакле, самим тим што представљамо људску врсту, ми живимо уз осећај да имамо обавезе према другима и да је за то неопходан осећај солидарности. Неопходно је развијати обавезе праведности у међусобним везама, али и

правде као врлине, употпуњене емпатијом и саосећањем. Овакве моралне обавезе, засноване колико на научном разумевању међузависности различитих облика живота, толико и на религијском искуству, представљају неопходну основу за утемељење одрживости.

Начин на који друштво користи животну средину у првом реду зависи од преовлађујућих светоназора и вредности тог друштва, његове перцепције функционисања света и статуса људских бића и других животних форми унутар њега. Вероватније је, на пример, да ће секуларни, антропоцентрични поглед на свет дозвољавати различитије начине „употребе“ животне средине и виши ниво њене деградације, него што ће то бити у свету у коме је разумевање Земље и свих њених животних форми подређено религијском светоназору. Одрживост као етички концепт заснива се на поставкама *инвајронменталне правде*: релативним правима свих живих форми, правима будућих генерација и правима садашњих генерација да имају користи, деле, или једноставно бивствују у ономе што подразумевамо под животном средином. Одрживост животне средине, као један од стубова одрживог развоја, црпи своју снагу из чињенице да благостање и могућности људи и свих живих бића која ће тек живети у будућности не би требало да буду жртвовани за рачун садашњих предности популације која живи на Земљи. Оно што такође треба узети у обзир јесте чињеница на који начин друштво вреднује животну средину и одлучује о њој. Ако је животна средина вреднована пре свега као економски ресурс, онда ће и технике еколошко – економске валуације бити најзначајнији утицајни фактор код одлучивања.

Јасно је да у савременом друштву норме инвајронменталне правде веома зависе од друштвених норми економске и друштвене правде. Ако не постоје, или су на ниском нивоу грађанска права, веома је вероватно да се неће поштовати, или чак неће ни постојати права заштите животне средине. То указује да су одрживост и демократија у тесној вези. Штавише, ако креирање економског благостања није равномерно распоређено на све појединце и друштвене групе, скоро је сигурно да ни доступност инвајронменталним добрима и услугама такође неће бити подједнака. Ово је директно у вези са одрживошћу и тиме се на најбољи могући начин може објаснити чињеница да је сиромаштво највећи непријатељ животне средине.

Објашњавајући етичку утемељеност концепта одрживости, Пецеј примећује да је једна од најуспешнијих људских особина, за коју се везује морална снага човека, способност да сарађује и буде лојалан групама (Pezzey, 1992). Из тога он изводи закључак да онда када неодрживост постане нешто што се од свих перципира као довољно велика претња за човечанство, прихватање одрживости као етичког императива зависиће од спремности људи да унапреде лојалност појединачној друштвеној групи или нацији на ниво лојалности људској врсти у целини, како оној која живи данас, тако и оним

генерацијама које ће тек доћи. Екоцентрични приступ иде и даље, примењујући етички императив одрживости не само на људску врсту већ и на друге живе врсте, и то не само у мери у којој оне потпомажу одржање људске врсте.

Ако се жели дефинисати филозофија одрживости, неопходно је одрживост установити као *моралну вредност саму по себи* (Euston and Gibson, 1995). Чињеница је да одрживост представља императив садашњости и да је основна одговорност људске врсте данас да осигура да природни и хумани системи на планети остану у стању које ће омогућити њихово даље функционисање у будућности. Путокази за даље активности, како јавног, тако и приватног (индивидуалног) сектора, могу се груписати око неколико основних етичких и моралних вредности:

- Брига за будуће генерације;
- Поштовање еколошког интегритета;
- Одговорност за очување система на планети;
- Повратак праведности;
- Поштовање заједнице;
- Посвећеност демократији и грађанском учешћу.

Брига за будуће генерације

Брига за будуће генерације, као што је већ било речи, лежи у основи филозофије одрживости и представља схватање да није довољно обезбедити просперитет себи и својим непосредним потомцима, већ ослушнути шире захтеве које пред сопствену генерацију ставља неизвесна будућност, како живог, тако и неживог света. У пракси то значи да одлуке које се доносе данас морају да у већој мери вреднују ризике који могу да се испоље у будућности.

Поштовање еколошког интегритета

Одрживост захтева поштовање природе – њене еволуције, система за одржање живота и живих организама – укључујући све њене међузависности, способности самообнављања, различитости, естетске вредности и осетљивости на промене. Није довољно да ми, као људска врста, само препознајемо колико зависимо од природе. Поштовање природе подразумева и препознавање њених суштинских вредности, њених вредности самих по себи.

Одговорност за очување система на планети

Очување система на планети захтева управљање економским и друштвеним процесима које у сваком тренутку одражава бригу за одрживост. То подразумева деловање које је усклађено са захтевима заштите животне средине.

Повратак праведности

Праведност као морална вредност сама по себи неодвојива је од одрживости. Друштвена правда се заснива на посвећености бризи за опште добро, која је шира од бриге за сопствену породицу и најближе. Принципи друштвене правде наглашавају да сви чланови друштва морају бити укључени у заштиту добара на планети и одлучивање о начинима убирања плодова од коришћења тих добара и да институције у друштву морају бити тако структурисане да то омогуће на најбољи могући начин. Да би овакве вредности могле да се сматрају преовлађујућим, неопходно је осигурати:

- Потпуно учешће, односно могућност да сваки припадник друштва учествује на одговарајући начин у процесима одлучивања у друштву, а посебно у одлучивању везаном за економске активности.
- Обезбеђење основних потреба, односно успостављање стандарда „довољности за све“. Прво треба обезбедити испуњавање основних потреба за свакога, а преостала добра морају се дистрибуирати према одређеној мери једнакости, која је за друштво прихватљива.

Поштовање заједнице

Под заједницом се подразумевају међусобне везе између појединаца који деле исте интересе и жеље и који најчешће живе на истој територији. Заједница изискује уравнотежење између индивидуалне иницијативе и лојалности интересима шире групе, али и између лојалности групи и лојалности глобалним интересима. Здраве, хармоничне и добро организоване заједнице имају пресудан утицај на остваривање одрживости и испуњење индивидуалних захтева.

Посвећеност демократији и грађанском учешћу

Посвећеност партиципативној демократији и грађанском учешћу је суштински елемент одрживости. Управљање одрживим развојем, како са нивоа власти, тако и од стране других институција, захтева укључивање свих заинтересованих страна у анализу и доношење одлука. То је једини начин да се испоштују често међусобно супротстављени интереси шире заједнице, интереси животне средине и интереси будућих генерација.

ДА ЛИ ПОСТОЈИ РАЗЛИКА ИЗМЕЂУ ОДРЖИВОСТИ И ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА?

Ова два термина често се у пракси употребљавају као синоними и између њих се не прави разлика, што може довести до погрешних тумачења било једног, било другог. У основи одрживи развој описује *процес* којим се долази до коначног (нормативно одређеног) циља одрживости. Одрживи развој је пут којим се иде, односно процес којим се испуњавају захтеви неопходни да би се постигла одрживост. Док је одрживи развој пут ка одрживости, одрживост је *стање* дефинисано критеријумима који се користе да би се описали циљеви одрживости.

Иако оваква дистинкција изгледа логична, она није увек јасно одређена, како у теоријским поставкама, тако и у пракси планирања одрживог развоја. За то постоје два основна разлога:

- Имајући у виду наведену дистинкцију, одрживи развој би се могао сматрати динамичним концептом, за разлику од одрживости, која би представљала статични концепт. Међутим, одрживост сама по себи представља еволуционарни концепт који нема фиксне, већ променљиве циљеве у времену и простору (зависно од конкретних услова за које се дефинише) (Proops *et al.* 1996).
- Разлика која би се могла извући из приказаног тумачења указивала би на то да одрживост (као стање) има јасно дефинисане циљеве, док их одрживи развој (као процес) нема. Ово није сасвим тачно. Бити на путу одрживости, односно следити одрживи развој, значи испуњавати одређене критеријуме који су изведени из циљева одрживости. Неопходно је дефинисати те циљеве и из оба концепта извући критеријуме, како би се створили мерљиви индикатори и било у стању да се процени да ли је *процес* развоја одржив, односно да ли је одређено *стање* до кога је довео тај развој одрживо (Милутиновић, 2006а). Иако се ради о два одвојена скупа критеријума, они често коинцидирају.

И за одрживост, и за одрживи развој може се рећи да представљају *нормативне концепте*: одрживост, на основу постављених циљева и одрживог развоја у смислу трагања за „правим“ путем, при чему не постоји „један и само један“ прави пут, већ више њих који воде ка одрживости. Одрживост је правац (Faber *et al.* 1995), одрживи развој пружа критеријуме за одређивање и планирање овог правца. Све се ово може упоредити са компасом, код кога је север еквивалентан са одрживошћу и, зависно од тога са које тачке полазимо, до севера можемо доћи различитим путањама, мењајући правац у складу са почетном позицијом и околностима на путу.

Тако, ако се претпостави да пут ка одрживости може једино бити успешан ако се испуне критеријуми за одрживи развој, онда се оба термина могу користити као синоними, тако да сваки од њих описује различите аспекте истог процеса, односно:

- одрживост указује на нормативне циљеве на којима се концепт заснива и на евалуацију у датом моменту (дакле, даје тренутну слику), док
- одрживи развој описује процес или путању коју друштво мора да усвоји уколико његови припадници желе да друштво буде одрживо.

ЗАКЉУЧАК

Као и код свих великих тема које заокупљају човечанство, цела прича о одрживости и одрживом развоју инсистира на аргументу будућности, производећи у исто време осећај свеобухватног сагласја, али и контроверзи. Сви ће вероватно бити сагласни да треба избећи начин живота који уништава капиталне залихе на планети, утиче на то да будуће генерације буду сиромашније или уништава животне услове, стварајући претпоставке да људи у будућности буду мање здрави него што су данас. Са друге стране, концепт одрживости је још увек праћен контроверзама – још увек је тешко са данашњим знањима и у динамичним условима који у свету владају у потпуности сагледати све везе између различитих фактора у животној средини и њиховог утицаја на економске и друштвене токове. Ако је јасно да се друштвени и економски развој не могу одвојити од (углавном негативних и угрожавајућих) процеса који се одигравају у животној средини, колика је „релативна тежина“ економских процеса у односу на оно што угрожава наше окружење? Можемо ли да подређујемо штете у животној средини економској добити? Да ли постоји могућност супституције између природног и створеног капитала, или постоји критични ниво природног капитала који мора остати очуван? Да ли смо и колико одговорни према будућности и будућим генерацијама? До ког нивоа садашње генерације треба да жртвују свој начин живота и своје потребе? Да ли је заштита животне средине и природних ресурса усмерена ка даљем остваривању благостања људи, или произилази из независног и суштинског сагледавања вредности природне средине? Да ли се концепт друштвене правде заснива на заслугама или потребама? Шта заправо означава квалитет живота и да ли је економско благостање довољан индикатор за његово мерење? Сва ова питања се одражавају на недоумице око дефинисања и концептуалног одређења одрживости, односно око појашњења концепта који би се могао лако претворити у конкретну политичку акцију.

ЛИТЕРАТУРА

- Андевски, М. 2006. „Етичка утемељеност одрживог развоја“. *Теме*, 30 (3) (2006) 411-426
- Baker, S. 2006. *Sustainable Development*. London: Routledge
- Dalal-Clayton, B., S. Bass. 2003. *Sustainable Development Strategies. A Resource Book*. London: Earthscan
- Daly, H. 1996. *Beyond Growth: the Economics of Sustainable Development*. Boston, MA: Beacon Press.
- Daly, H. 2002. „Sustainable Development: Definitions, Principles, Policies“. In M. Keiner (ed): *The Future of Sustainability*. Dordrecht: Springer.
- De Vries, H. 1989. „Sustainable resource use. An enquiry into modeling and planning“. *Ph.D. Dissertation*, Univ. Groningen.
- Euston, S., W. Gibson. 1995. „The ethic of sustainability“. *Earth Ethics* 6.
- Faber, M., F. Jöst, R. Manstetten. 1995. „Limits and perspectives of the concept of sustainable development“. *Economie Appliquée* 48.
- Hein, W. 1996. „Postfordism and Sustainable Development within the Global Context“. In *Development Models and World Views*, edited by Deucher, E., Jahn, T., Moltmann B., Frankfurt: Societats Verlag
- Милтојевић, В. 2006. „Одрживи развој и квалитет живота“. *Теме*, 30 (3) (2006) 427-440
- Милутиновић, С. 2006а. „Методолошки приступ процени одрживости развоја“, у *Локални одрживи развој: изазови планирања развоја на локалном нивоу*, приредио С. Милутиновић, Београд: Стална конференција градова и општина.
- Милутиновић, С. 2006б. „Како (и зашто!) до локалног одрживог развоја“, у *Локални одрживи развој: изазови планирања развоја на локалном нивоу*, приредио С. Милутиновић, Београд: Стална конференција градова и општина.
- Milutinovic, S. 2007. „Sustainable Development in Serbia“, in *Sustainable Development: Issues and Perspectives*, edited by R. N. Pati & O. Schwarz – Herion, New Delhi: D. K. Printworld (P) Ltd.
- O’Riordan, T. 1988. „The Politics of Sustainability“, in *Sustainable Environmental Management*, edited by Turner, R. & Kerry, London: Belhaven Press.
- Pearce, D., 1998. *Ecological Economics: Essays in the Theory and Practice of Environmental Economics*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Pepper, D. 1996. *Modern Environmentalism: An Introduction*. London: Routledge.
- Pezzey, J. 1992. „Sustainability: an Interdisciplinary Guide“. *Environmental Values*, Vol. 1 No. 4.
- Proops, J., Faber, M., Manstetten, R. and Jöst, F. 1996. „Achieving a Sustainable World“. *Ecological Economics* 17 (3).
- Redclift, M. 1993. „Sustainable Development! Needs, values, rights.“ *Environmental Values*, 2.
- Spangenberg, J. H. 2000. „Sustainable Development, Sustainable Consumption. From Catchwords to Concepts and Measurements“. *INES Workshop on Sustainable Development Concepts*. Kaliningrad.
- WCED - World Commission on Environment and Development, The, (1987). *Our Common Future*, Oxford and New York: Oxford University Press.

Slobodan Milutinović, University of Niš, Faculty of Occupational Safety, Niš

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE SUSTAINABILITY AND THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract

The critics of sustainable development concept often origin from the misapprehension of the relationship between the sustainability and the sustainable development. “Sustainability yes – sustainable development no” is an often heard critic on the combination of two concepts: sustainability and development. It is often cited that the attempt to combine the development with the sustainability may be a paradox. This paper is the attempt to contribute the outwork of those and similar dilemmas on the theoretical level. Through the defining of the sustainability as a characteristics of the process or the state and the sustainable development as a process itself aimed to result with final (normatively defined) sustainability objective, we want to point at the necessity of criteria definition, both for the sustainability as a state and for the sustainable development as a process, aimed to establish measurable indicators and possibility to assess if the process of development is sustainable, as well as if the particular state as a result of the development is sustainable.

Key words: Sustainability, Sustainable Development, The Concept of Sustainability, Ethical Concept.